

Oude Kerk Amsterdam, 25 okt 2020. ds P.J. Tomson. Deut 6:1-9; Matteüs 22:34-46

Ik was van plan te beginnen met de vraag: waarom bent u naar de kerk gekomen? Maar de meesten van u *zijn niet* gekomen, maar u zit nu (of later) thuis mee te kijken en te luisteren. Dat is het punt juist. We zitten in het coronatijdperk. Daarom stel ik mijn vraag anders: Wat is voor u zo belangrijk, dat u daar uw vrije zondagmorgen voor opoffert en hier naar toe komt, of thuis de tijd neemt om op afstand mee te leven? Waar draait het om in de kerkdienst?

Dat ligt vast voor iedereen weer anders. We doen in de Oude Kerk veel aan muziek en zang, al geeft niet iedereen daar evenveel om, en bovendien mogen we nu niet zingen. Ook de schriftlezing en de preek zijn belangrijk, zeker in een protestantse kerk. Maar hoe is het met het avondmaal, de wekelijkse Maaltijd van de Heer? Sommigen zijn zich daar misschien niet bewust van, maar dat eenvoudige ritueel van het delen van brood en beker onder het zeggen van de vertrouwde woorden heeft een grote betekenis voor ons als gemeenschap. Het heeft een bepaalde intimiteit; we openen ons voor elkaar en tegelijkertijd hebben we 'ons hart bij de Heer', zoals we zeggen. In dat gebaar van brood en beker worden we met elkaar verbonden tot gemeente van Christus. Ik word er altijd blij van. Ook of juist als de preek of de muziek tegenvalt, tilt het me er boven uit. En juist dat moeten we nu ook missen. De coronatijd is een beproeving.

Toch kan zo'n inperking ook tot iets nieuws leiden. Een onderdeel uit de liturgie van de tafel dat we nu wel kunnen handhaven is de vredegroet. Die volgt normaal gesproken na het tafelgebed en het Onze Vader, vlak voordat we daadwerkelijk brood en wijn delen. Het uitwisselen van de 'vrede van Christus' met een handdruk of gebaar geeft uitdrukking aan die band die ontstaat door de maaltijd. Daarom zullen we elkaar straks de vredegroet geven, als een actieve herinnering aan de maaltijd van de Heer die we altijd vierden en binnenkort ook weer gaan vieren samen. We doen het na een dankgebed, vóór de voorbeden. En toen dat besloten was, viel bij mij het kwartje. Ik herinnerde mij dat de gebeden – de voorbeden en het tafelgebed – in de vroege kerk werden benoemd als 'offerande'. We bieden bij de maaltijd niet alleen de gaven maar aan ook onze gebeden. Dat sluit aan bij de gedachte in de bijbel, onder meer in Openbaring, dat de gebeden van de gemeente zijn 'als wierook voor Gods aangezicht', zoals in de tempel met de gebeden ook wierook werd geofferd. Toen Openbaring werd geschreven lag de tempel in puin, en kon de gemeente alleen haar gebeden aanbieden. Zoiets is er ook met ons. We kunnen momenteel geen maaltijd houden, maar we kunnen wel onze gaven en onze gebeden aanbieden. En daarbij een gebaar van vrede uitwisselen. Dat is ook gebarentaal, hoewel een andere dan die van Irma Sluis. En denk dan ook aan degenen die thuis meeleven, via de camera daar.

Intussen is de corona echt een beproeving. En niet iedereen is daarop even goed voorbereid. Voor jongeren bijvoorbeeld is het echt moeilijk. Jongeren hebben een natuurlijke behoefte aan bewegen en samenzijn, aan dansen en plezier maken, en ze hebben gemiddeld meer moeite met regels dan ouderen. De uitwassen die er af en toe zijn, zijn zeker begrijpelijk, al is ook duidelijk dat we het virus alleen samen de baas kunnen. Jongeren hebben begrip nodig, maar ook leiding.

In de beproeving blijkt wat er in ons zit. We kennen de verhalen van de beproeving in de woestijn, in landstroken waar geen eten en drinken is en geen steun van andere mensen. Het volk Israël werd veertig jaar in de woestijn beproefd om te zien of ze God en zijn gebod zouden volgen, en op zijn manier werd Jezus veertig dagen in de woestijn beproefd. De duivel, die stem die hij heel goed kende, diende om te zien wat er van zijn idealen en principes overbleef in de beproeving.

Een beproeving, dat is een test. Testen: het sleutelwoord van dit tijdperk. De corona is een stress-test: wat zit er in ons, waar staan we voor in het uiterste geval?

U wilt natuurlijk ook iets van een degelijke preek meekrijgen en niet alleen coronapraatjes. Gaat u er maar even goed voor zitten.

Het tweede gedeelte van de evangeliëlezing draait om Jezus' vraag over de Davidszoon. Dat heeft te maken met Jezus' mystieke visie waar ik het hier een paar weken geleden over gehad heb; ik laat het nu verder rusten en heb het alleen over het eerste deel.

Ook in dat gedeelte wordt er *getest*. De wetgeleerde vraagt aan Jezus wat het grootste gebod in de Tora is, 'om hem te testen'. Hij wil weten wat er in hem zit zou je zeggen, waar hij voor staat. – Of is het zo dat hij dat al weet, dat hij Jezus alleen wil ontmaskeren? Dat zou je kunnen denken als je Matteüs leest. Maar het verhaal komt ook voor in Marcus, en daar is het een open vraag. Zoals u weet is Matteüs gebaseerd op het verhaal van Marcus. Marcus wordt in Matteüs verbeterd, ingekort, aangevuld, soms overgeslagen. En vaak een andere draai gegeven, vooral wat de Farizeeën betreft.

In Marcus stelt de schriftgeleerde zijn vraag omdat hij onder de indruk is van Jezus' antwoord in het debat dat aan ons gedeelte voorafgaat, over de opstanding. En ook het antwoord dat Jezus nu geeft, met die twee hoofdgeboden, bewondert hij. Hij gaat er zelfs nog op door en zegt dat God en de naaste liefhebben meer waard is dan alle offers. En dan stemt Jezus daarmee in en zegt tegen hem: 'Je bent niet ver van het Koninkrijk van God.' Alles wijst hier op een open verhouding. De wetgeleerde test Jezus en krijgt een positieve uitslag – en dat is in dit geval goed en verheugend.

Maar Matteüs laat dit alles weg en zegt alleen dat de wetgeleerde Jezus wil 'beproeven'. Dat klinkt niet erg open, eerder wantrouwig. De NBV overdrijft het nog: De Farizeeën komen bijeen, en om hem op de proef te stellen stelt de wetgeleerde zijn vraag. Zo van 'kijken of hij zichzelf verraadt.' Ik heb dat aangepast, maar ik kan niet ontkennen dat de open sfeer tussen de wetgeleerde en Jezus van Marcus in Matteüs is veranderd in een meer wantrouwige verhouding. Wat hier achter zit is blijkbaar een verzuurde verhouding tussen de gemeente van Matteüs en de Farizeeën. Daar moeten we het een andere keer over hebben. Ik ga er nu van uit dat de beschrijving in Marcus authentieker is.

Ook op andere gronden is het aannemelijker dat Jezus en deze Farizeese wetgeleerde een open gesprek voerden. 'Het grootste gebod in de Tora' was een vaste uitdrukking bij de Farizeeën en andere Joden, en ook Jezus weet feilloos waar de vraag op doelt: in welke gebod zou hij heel de Tora samenvatten? Een deel van de Farizeeën zou hier waarschijnlijk het gebod uit Leviticus noemen: 'Heb je naaste lief als jezelf.' Zo vinden we het in de Talmoed, en zo haalt het Paulus het aan, evenals de Jakobusbrief.

Jezus' antwoord is natuurlijk overbekend; het hangt in veel protestantse kerken aan de muur en wordt dan 'de samenvatting der wet' genoemd. Bekend of niet, als je erover nadentkt is het even opmerkelijk als diepzinnig.

Om te beginnen wordt Jezus hier zelf als een deskundig wetgeleerde voorgesteld. Hij neemt twee geboden van verschillende plaatsen in de Tora, niet alleen dat uit Leviticus maar ook uit Deuteronomium dat wij net gelezen hebben, en koppelt die aan elkaar door middel van de identieke uitdrukking aan het begin, die als zodanig in de Tora weinig voorkomt: 'Heb lief'; in het Hebreeuws *we-ahavta*, of in het Grieks: *kai agapèseis*. Heb God lief in alles wat je doet, en: heb je naaste lief als jezelf. Door deze koppeling suggereert de uitlegger dat beide geboden dezelfde zwaarte hebben en even belangrijk zijn. Het is een uitlegtechniek die in de oudste rabbijnse tradities vaak gebruikt wordt.

Tot zover de schriftgeleerde techniek; nu de inhoud. Jezus' leer heeft een radicale alomvattendheid die ook in de 21e eeuw haar revolutionaire kracht behouden heeft. Je moet je voorstellen dat hij daar met zijn leerlingen op het tempelplein tussen de menigte loopt, waar zich ook Sadduceeën en Farizeeën onder bevinden. Heel die eredienst met offers en priesters hoort bij het liefhebben van God, evenals alle andere geboden in de Tora: in alle levensgebieden komt het er op aan, God lief te hebben en zijn geboden te bewaren. Zo wordt het in Deuteronomium gezegd. Maar het tweede daaraan gelijk, leert hij, is dat simpele woord uit Leviticus: 'Heb je naaste lief als jezelf.' Met andere woorden: de toets, of liever gezegd de test waaruit blijkt wat de waarde is van heel je gedoe met vroomheid, eredienst en geboden is: hoe je met je naaste omgaat. De aandacht voor vreemdelingen, armen, miskende minderheden, uitgestoten bepaalt wat een godsdienstige gemeenschap of traditie waard is. Menselijkheid is de test van de godsdienst.

Mischien dat in onze eeuw het omgekeerde minstens zo belangrijk is, al aarzel ik hoe je dat kunt formuleren. Natuurlijk gaat het om respect voor de menselijke waardigheid, om gelijke rechten en emancipatie van onderdrukten; om daadwerkelijke hulp aan vluchtelingen en asylzoekers en noem maar op. Maar de test waaruit blijkt hoe diep dat gaat, hoeveel werkelijk respect en werkelijke liefde voor onze medemens daaruit spreekt – is dat uiteindelijk niet hoe we met God omgaan? Is er in wat mensen met religie doen en wat religie met mensen doet niet een geheim dat ons verstand op een of andere manier teboven gaat? Hoe beperkt is ons weten, hoe feilbaar ons handelen, alle humane idealen en humanistische pretenties ten spijt? Wat heeft de moderne tijd niet aan oorlog en bloedvergieten voortgebracht? En wat hebben de verschillende ideologieën ons gebracht?

De ideologen hebben de godsdienst afgeschaft of tot bijzaak verklaard in naam van de mensheid, maar hebben ze tegelijkertijd de menselijkheid niet opgesloten in een systeem dat, openlijk of verborgen, vroeg of laat, zijn mensenoffers eist? Is het geheim van de mens niet, dat hij naar Gods beeld geschapen is, of juist gezegd, want zo staat het er: dat *hij en zij naar Gods beeld geschapen* zijn? En is dat niet intiem verbonden met het geheim van God, die we niet kunnen afbeelden? De mens, kwetsbaar beeld van de onafbeeldbare God?

In dat dubbele geheim dat een tweesnijdend zwaard is, in deze tweezijdige test van liefde en respect voor God èn voor de medemens, vat Jezus zijn diepzinnige leer samen, zijn uitleg van de Tora, en de wetgeleerde is onder de indruk. Dààr staat Jezus voor, in leven en in sterven. En wij die hem willen volgen zijn geroepen, dat op onze manier ook te doen. Zo zullen wij, in deze tijd van testen en beproeven, straks onze offerande brengen van gaven en gebeden en daarbij elkaar van harte begroeten met de vrede van Christus, terwijl ons hart bij de Heer is.